

АСОЦІАЦІЯ
СПРИЯННЯ
САМООРГАНІЗАЦІЇ
НАСЕЛЕННЯ

АНАЛІТИЧНА ЗАПИСКА

**РОЗВИТОК ІНСТИТУТУ ОСН
В УМОВАХ ПОЛІТИКИ
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ**

Олексій КОЛЕСНИКОВ
Олександра КАЛАШНІКОВА
В'ячеслав КИЩЕНКО
Вікторія БАЛАСАНЯН

м. Одеса, 2023 рік

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЩОДО ОСН У КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСІВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

В Україні органи самоорганізації населення (ОСН) мають унікальний політико-правовий статус та подвійну природу. З одного боку, вони є представницькими органами жителів певних частин території територіальних громад, що діють на субмуніципальному рівні та входять до системи місцевого самоврядування, однак при цьому не підмінюють і не дублюють ані місцеві ради, ані їх виконавчі органи. З другого боку, ОСН визнаються інститутами громадянського суспільства та однією з форм участі жителів у вирішенні окремих питань місцевого значення, тож цілком можуть бути віднесені й до «третього сектору». Таким чином, ОСН одночасно властиві риси як органу публічної влади, так і громадського об'єднання, створеного за територіальною ознакою.

Такі особливості ОСН обумовлені тим, що на загал вони є радянським інститутом, який набув нового демократичного змісту в незалежній Україні. [Дослідники відзначають](#), що перші органи самоорганізації населення – будинкові комітети – на теренах нашої держави з'явилися одразу після Лютневої революції 1917 року задля колективної охорони майна і життя. В той час як вуличні комітети почали формуватись у 1930-х роках як групи боротьби за благоустрій, озеленення, чистоту дворів і вулиць. Широке розповсюдження й визнання прийшло до комітетів самоорганізації лише після того, як перед партійними органами в СРСР постало завдання організувати масову роботу серед населення. Та й загалом, усьому радянському періоду було притаманне виключно утилітарне ставлення держави і комуністичної партії до цього інституту.

У незалежній Україні тривалий час органи територіальної самоорганізації функціонували в рамках ще радянського правового поля, керуючись у своїй діяльності Указом Президії Верховної Ради УРСР від 07.10.1975 «[Про затвердження Положення про громадські селищні, сільські, вуличні, квартальні, дільничні, домові комітети в Українській РСР](#)» (в редакції від 1981 р.) та [Законом УРСР «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування](#)», прийнятим у 1990 році (згодом, після внесення до нього змін [Законом України «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування](#)»). Нові правові умови сформувалися лише на десятому році незалежності, після закріплення статусу ОСН в [Конституції України](#) (1996), а також прийняття базового [Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні](#)» (1997) та спеціального [Закону України «Про органи самоорганізації населення](#)» (2001).

Це дало новий імпульс для розвитку ОСН як уже демократичних та відносно автономних інституцій, що створюються жителями для участі у вирішенні окремих питань місцевого значення. Проте одразу виявилися й чисельні

недоліки та прогалини нового законодавства, які загалом несприятливо позначилися на цьому інституті.

Дослідження, які проводилися Асоціацією сприяння самоорганізації населення в минулі роки, а також півтора десятка організованих всеукраїнських конференцій з питань самоорганізації дозволили виявити більше 50 проблем у правовому регулюванні створення, діяльності та припинення ОСН в Україні. Основними з них є такі:

- 1.** Потребує уніфікації визначення поняття «орган самоорганізації населення». Закони «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про органи самоорганізації населення» трактують його дещо по-різному, що може породжувати різночитання і в правозастосовній практиці.
- 2.** Процедура створення ОСН є дуже складною й обтяжена надмірною кількістю етапів. Зокрема, передбачається проведення щонайменше двох зборів (конференцій) жителів за місцем проживання (перших — для ініціювання створення ОСН, других — для його формування); а також організація таємного голосування із застосуванням системи абсолютної більшості при обранні персонального складу. У підсумку весь процес створення ОСН може тривати рік, а то й більше.
- 3.** Повноваження районних у місті рад щодо ОСН чітко не визначені. Згідно з Конституцією, дозволяти створювати ОСН можуть сільські, селищні та міські ради; натомість Закон України «Про органи самоорганізації населення» доповнює цей перелік ще й районними в місті радами. Однак не визначено, як співвідносяться повноваження міської та районних у місті рад щодо ОСН, а також що має відбуватися з тими ОСН, дозвіл на створення яких надали районні в місті ради, у разі якщо міська рада раптом приймає рішення про нестворення районних у місті рад.
- 4.** Бракує правової визначеності й у питаннях суб'єкта створення та ухвалення рішень щодо ОСН. Установлений Законом порядок передбачає, що суб'єктом ухвалення таких рішень є збори (конференція) жителів за місцем проживання. Водночас законодавство не містить визначень цих понять, а також порядку та процедури проведення таких зборів (конференцій).
- 5.** Потребують коригувань законодавчі норми про територіальні рівні діяльності ОСН. Наприклад, за законом, неможливо створити ОСН у межах декількох сіл (селищ) або цілого міста, що нині є дуже актуальним з огляду на адміністративно-територіальну реформу. Неможливо створити вуличний або квартальний комітет на території багатоповерхової та змішаної забудови, а також на рівні житлового комплексу, що нині є поширеною формою співжиття громадян. Відсутні застереження щодо створення на одній території двох і

більше ОСН одного територіального рівня, що на практиці може породити конфлікти між ними. Та й загалом, навіть чітко визначене поняття «територія діяльності органу самоорганізації населення» у законодавстві відсутнє.

6. Органи самоорганізації населення створюються за ініціативою жителів, але лише з дозволу місцевої ради. Проте законодавчі положення, які регулюють порядок надання такого дозволу, недостатньо чітко визначають строки розгляду цього питання радою та підстави для відмови в наданні дозволу. На практиці це надає місцевій владі можливості заблокувати створення ОСН, якщо раптом вона не бажає його утворення.

7. Порядок легалізації ОСН не відповідає моделі правового регулювання реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, яка утверджувалася останнім часом в Україні. Відповідні процедури сильно застаріли та суттєво відрізняються від тих, за якими створюються інші інституції, установи та організації.

8. Існує плутанина щодо строку, на який створюють ОСН, і строку повноважень його персонального складу. Через розмиті формулювання місцеві ради часто вимагають від ОСН повторного проходження процесу створення кожних п'ять років, що зовсім не сприяє їх сталості. Бракує чіткого розмежування понять і порядку дострокового припинення повноважень персонального складу ОСН та припинення діяльності самого ОСН.

9. Законодавство не закріплює неприбуткового статусу ОСН, хоча неприбутковість є важливою рисою цих органів з точки зору їх природи й завдань. Це дає податковим органам певний ступінь дискреції та можливість на власний розсуд діяти при присвоєнні відповідного статусу. У підсумку чимало ОСН цього статусу так і не отримують, що обмежує їхні можливості, наприклад, отримувати гранти чи інші форми безповоротної фінансової допомоги.

10. Визначений законом перелік завдань ОСН неповною мірою відповідає їхній природі. Зокрема, серед їхніх завдань немає функції представлення інтересів жителів відповідної території, яка безпосередньо впливає з визначення ОСН саме як представницьких органів.

11. Визначений законом перелік власних повноважень ОСН недосконалий та не відповідає реаліям сьогодення. До того ж, місцеві ради мають право вибірково наділяти ОСН повноваженнями, що потенційно робить можливим створення ОСН без повноважень узагалі.

З іншого боку, передбачаючи можливість делегування ОСН повноважень органів місцевого самоврядування та ресурсів для їх здійснення, закон не містить чіткого порядку здійснення такого делегування. Тому відкритими є питання, як саме ОСН можуть бути делеговані повноваження місцевої ради, коли

це може здійснюватися, які повноваження можуть бути делеговані, який механізм делегування тощо.

12. Недостатньо чітко визначено фінансову і матеріальну основи діяльності ОСН; немає й порядку дій щодо власних коштів і майна ОСН у разі припинення його діяльності. Крім того, матеріальною основою діяльності ОСН є майно, передане йому радою в оперативне управління, з чого часто на практиці робиться хибний висновок, що іншого майна в органі самоорганізації населення немає і не може бути. Однак якщо ОСН зареєстрований як юридична особа, то він управі мати власне майно, відповідно до Цивільного кодексу України.

На старті реформи місцевого самоврядування і територіальної організації влади в Україні чільне місце в ній відводилось органам самоорганізації населення. [Концепція реформи](#), що була схвалена розпорядженням КМУ від 01.04.2014 № 333-р й відтоді не змінювалася, містить два блоки завдань, які безпосередньо стосуються ОСН:

- удосконалення процедури утворення органів самоорганізації населення, визначення чіткого порядку надання їм частини повноважень органів місцевого самоврядування, а також надання коштів для здійснення зазначених повноважень, витрачання ними таких коштів, звітування про їх використання;
- поширення практики утворення органів самоорганізації населення, зокрема у територіальних громадах, до яких належать жителі більш як одного населеного пункту.

При цьому розробка і прийняття відповідних актів законодавства мала відбутися ще на першому етапі реформи. Зокрема, передбачалося «запровадження механізму прямого народовладдя, удосконалення правового регулювання процедур проведення загальних зборів громадян за місцем їх проживання та встановлення додаткових гарантій діяльності органів самоорганізації населення, створення сприятливих правових умов для широкого залучення населення до прийняття управлінських рішень органами місцевого самоврядування».

На виконання Концепції уряд розробляв і затверджував декілька версій Плану заходів щодо її реалізації. [Перший варіант](#) був схвалений у 2014 році та передбачав розробку нових редакцій законів «Про органи самоорганізації населення» (до вересня 2014) і «Про місцеве самоврядування в Україні» (після набрання чинності змін до Конституції щодо децентралізації). Щоправда, в 2015 році План заходів був дещо скорегований, і строк прийняття нового законодавства про органи самоорганізації населення також перенесли на період після конституційних змін. З одного боку, в цьому була певна логіка, враховуючи, що правовий статус ОСН в Україні закріплений на рівні Основного

Законоу, а процес внесення змін до нього на той момент загальмував; з іншого боку, регулювання ОСН в Конституції є мінімальним і обмежується одним реченням, тому прив'язка його реформування до конституційного процесу не була достатньо виправданою.

У [другій редакції Плану заходів](#), затвердженій у 2016 році, Кабмін відмовився від ухвалення нової редакції Закону України «Про органи самоорганізації населення». Натомість, до кінця 2016 року передбачалося внести зміни до законодавства щодо *«регулювання статутами територіальних громад питань визначення правового статусу, порядку організації та діяльності органів самоорганізації населення за місцем проживання; порядку проведення загальних зборів громадян за місцем проживання»*. По суті, передбачалося передати більше регулювання ОСН із національного рівня на місцевий.

Врешті, на початку 2019 року уряд затвердив [План заходів](#) із реалізації нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2019-2021 роки, в якому навіть сама Концепція реформи більше не згадувалася. План заходів не містив жодних завдань ані щодо органів самоорганізації населення, ані щодо загальних зборів; натомість, у частині народовладдя в ньому були три позиції:

- супроводження у Верховній Раді України проєкту Закону України «Про місцевий референдум»;
- розроблення та внесення в установленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України проєкту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про місцеві вибори» щодо забезпечення представництва громадян в раді громади, а також територіальних громад – в районних та обласних радах»;
- розроблення рекомендацій щодо статуту територіальної громади.

А в лютому 2020 року до Плану заходів були внесені чергові зміни і перших два пункти були з нього виключені. Залишилися лише рекомендації щодо статутів територіальних громад, які на той момент уже були підготовлені й видані.

Паралельно, у вимірі державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства відбувалися схожі процеси. Указом Президента України від 26.02.2016 № 68/2016 була затверджена [Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки](#). Стратегія була покликана *«створити сприятливі умови для розвитку громадянського суспільства, налагодження ефективної взаємодії громадськості з органами державної влади, органами місцевого самоврядування на засадах партнерства, забезпечення додаткових можливостей для реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина, задоволення суспільних інтересів з використанням різноманітних форм демократії участі, громадської ініціативи та самоорганізації»*.

3-поміж стратегічних завдань Нацстратегія передбачала «удосконалення правового статусу, порядку створення, організації діяльності та припинення органів самоорганізації населення, розширення їх повноважень щодо участі у вирішенні питань місцевого значення». Виходячи з формулювання, це завдання могло бути вирішене лише через внесення змін до Закону України «Про органи самоорганізації населення». Й перший річний [План заходів](#) із реалізації Національної стратегії якраз і передбачав супроводження у Верховній Раді України проєктів законів [«Про органи самоорганізації населення»](#) (реєстр. № 2466) та [«Про загальні збори \(конференції\) членів територіальної громади за місцем проживання»](#) (реєстр. № 2467), які вже на той момент були внесені до парламенту. Однак вже з наступного [Плану заходів на 2017 рік](#) перший законопроєкт зник, а з 2018 року – зник і другий, і більше питання про вдосконалення законодавства для ОСН на рівні планів заходів із реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки не піднімалося.

Не будучи реалізованими в попередні роки, завдання щодо вдосконалення законодавства про органи самоорганізації населення було перенесене в нову [Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства на 2021-26 роки](#). Поняття «самоорганізація» зустрічається в цьому документі аж десять разів, а його загальна мета полягає у *«створенні сприятливих умов для розвитку громадської ініціативи та самоорганізації, формування та діяльності інститутів громадянського суспільства, налагодження взаємодії між громадянами, згаданими інститутами та органами державної влади, органами місцевого самоврядування, у тому числі для реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина, задоволення суспільних інтересів, забезпечення громадської участі у прийнятті та реалізації владних рішень»*.

Стратегія також містить чітке завдання щодо «внесення змін до Закону України «Про органи самоорганізації населення» з метою удосконалення порядку створення та припинення діяльності органів самоорганізації населення, розширення переліку їх повноважень, визначення чіткого порядку наділення їх частиною повноважень органів місцевого самоврядування та ресурсами, необхідними для реалізації власних та делегованих повноважень, врегулювання питань розпорядження власними фінансами та майном, а також майном і фінансами, переданими місцевими радами».

Стратегія також містить чітке завдання щодо «внесення змін до Закону України «Про органи самоорганізації населення» з метою удосконалення порядку створення та припинення діяльності органів самоорганізації населення, розширення переліку їх повноважень, визначення чіткого порядку наділення їх частиною повноважень органів місцевого самоврядування та ресурсами, необхідними для реалізації власних та делегованих повноважень, врегулювання питань розпорядження власними фінансами та майном, а також майном і фінансами, переданими місцевими радами».

На виконання Національної стратегії розроблено і затверджено [План заходів до 2024 року](#), який у цьому зв'язку містить два заходи: супроводження у Верховній Раді України урядового [Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про органи самоорганізації населення» щодо удосконалення порядку організації, діяльності та припинення органу самоорганізації населення»](#) (реєстр. №6319) та розроблення методичних рекомендацій щодо нормативно-правового регулювання на місцевому рівні порядку створення, діяльності та припинення органів самоорганізації населення. План був затверджений зі значним запізненням – лише в лютому 2023 року, й лише зараз узятий до виконання.

Варто також звернути увагу, що в 2011 році була започаткована багатостороння міжнародна ініціатива «Партнерство «Відкритий Уряд», покликана об'єднати зусилля урядів та громадянського суспільства для створення позитивних змін у житті громадян, зокрема щодо покращення доступу до публічної інформації, розширення можливостей участі громадян у прийнятті рішень, прозорості та підзвітності врядування. Україна одразу доєдналася до цієї ініціативи, тож, відповідно, і взяла на себе певні зобов'язання, власне, ще до того, як почалися процеси децентралізації влади.

Перший дворічний [План дій із впровадження в Україні ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд»](#) передбачав «внесення на розгляд Верховної Ради України Закону України «Про органи самоорганізації населення» (нова редакція), підготовку пропозицій щодо внесення змін до нормативно-правових актів, які регламентують питання, пов'язані із забезпеченням утворення органів самоорганізації населення та їх діяльності, в частині спрощення процедури утворення таких органів, розширення їх фінансової та матеріальної бази, забезпечення гарантій провадження діяльності тощо, а також законопроекту, який регламентує питання організації та проведення загальних зборів (конференцій) членів територіальної громади за місцем проживання». У встановлений тоді строк – 2012 рік – це завдання вирішене не було, однак відповідний законопроект був розроблений Мінрегіоном пізніше та внесений Кабінетом Міністрів до Верховної Ради України 29 листопада 2013 року (реєстр. №3704).

Цей законопроект вкрай негативно був сприйнятий представниками ООН, багатьма експертами і загалом громадянським суспільством. У запропонованій редакції він не лише не сприяв реформуванню територіальної самоорганізації населення в Україні, але й подекуди взагалі ще більше все ускладнював. Саме тому 11 грудня 2013 року через народних депутатів був внесений альтернативний законопроект №3704-1, розроблений ВГО «Асоціація сприяння самоорганізації населення». Він був значно кращим за якість від урядового законопроекту, оскільки ґрунтувався на наукових і аналітичних дослідженнях та багаторічній роботі із самими ООН.

Це законопроект вкрай негативно був сприйнятий представниками ОСН, багатьма експертами і загалом громадянським суспільством. У запропонованій редакції він не лише б не сприяв реформуванню територіальної самоорганізації населення в Україні, але й подекуди взагалі ще більше все ускладнював. Саме тому 11 грудня 2013 року через народних депутатів був внесений альтернативний законопроект №3704-1, розроблений ВГО «Асоціація сприяння самоорганізації населення». Він був значно кращим за якістю від урядового законопроекту, оскільки ґрунтувався на наукових і аналітичних дослідженнях та багаторічній роботі із самими ОСН.

У підсумку до розгляду обох законопроектів справа так і не дійшла, оскільки в цей час уже вирувала Революція Гідності, що завершилася зміною влади в країні. Попри те, що завдання реформування законодавства для ОСН виконане не було, в жодних наступних планах дій в рамках ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» воно більше не ставилося.

Розроблений раніше альтернативний законопроект №3704-1 згодом ліг в основу проекту Закону України [«Про органи самоорганізації населення»](#) (реєстр. №2466), що був внесений народними депутатами (знову-таки з ініціативи ВГО «Асоціація сприяння самоорганізації населення») у пакеті з проектом Закону України [«Про загальні збори \(конференції\) членів територіальної громади за місцем проживання»](#) (реєстр. №2467) вже в наступному скликанні парламенту. В цей час уже розгорталися процеси об'єднання громад і децентралізації влади, що підвищувало шанси на їх ухвалення, адже вдосконалення обох механізмів громадської участі було передбачене Концепцією реформи. Обидва законопроекти були розглянуті профільним парламентським комітетом та рекомендовані до голосування за основу. Однак їх розгляд співав у часі з парламентсько-урядовою кризою 2016 року та переформатуванням коаліції, тож до реального голосування справа так і не дійшла. Надалі депутати цьому питанню увагу так і не приділили, тож у підсумку, за час роботи Верховної Ради України VII скликання, законодавство для органів самоорганізації населення так і не змінилося.

Ситуація почала змінюватися лише в 2021 році, коли профільне міністерство – Мінрегіон – ініціювало розробку нового урядового законопроекту. Оскільки внесення змін до Конституції в частині децентралізації на той момент вкотре пригальмувало, було прийнято рішення не готувати нову редакцію, а внести зміни до чинного Закону України «Про органи самоорганізації населення» з тим, щоби усунути найбільші проблеми у правовому регулюванні діяльності ОСН.

Результатом кількомісячної роботи став внесений до Верховної Ради України [проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про органи самоорганізації населення» щодо удосконалення порядку організації, діяльності та припинення органу самоорганізації населення»](#) (реєстр. № 6319), який перебуває на розгляді у профільному комітеті та має високі шанси на ухвалення. Законопроект є компромісним для основних заінтересованих сторін, тим не менш, він здатен суттєво покращити правове поле діяльності ОСН та врешті розірвати «порочне коло» невдалих спроб його реформування.

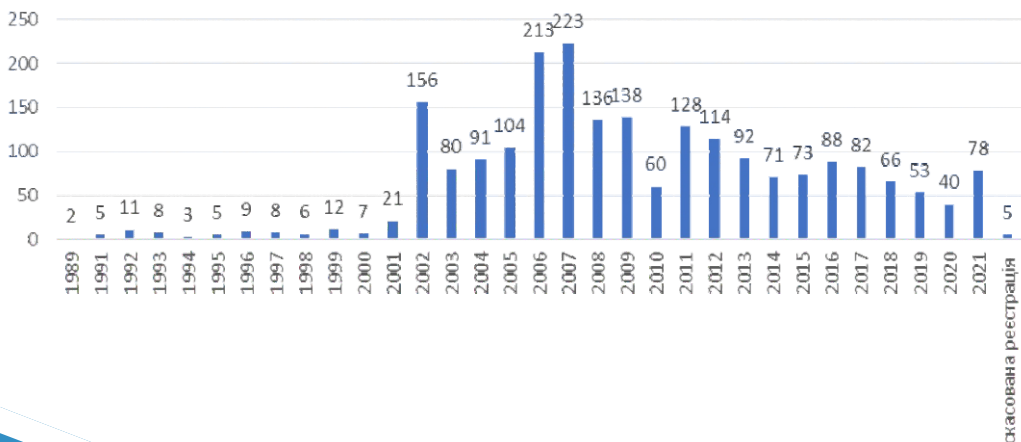
ДИНАМІКА СТВОРЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ОСН В УКРАЇНІ

Органи самоорганізації населення можуть створюватися як зі статусом юридичної особи, так і без такого статусу. Повноцінно досліджувати можна лише ОСН, що зареєстровані як юридичні особи, оскільки дані про них містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (ЄДР). Щодо ОСН без статусу юридичної особи, то їхню кількість в країні навіть приблизно неможливо підрахувати, адже їх облік у кожній громаді ведеться по своєму, і дані не систематизуються в жодному з існуючих реєстрів.

Аналітичною групою були проаналізовані дані, що містилися в ЄДР за організаційно-правовою формою «орган самоорганізації населення». Усього станом на 31 грудня 2021 року до реєстру була внесена інформація щодо **2188** ОСН зі статусом юрособи, створених починаючи з 1989 року.

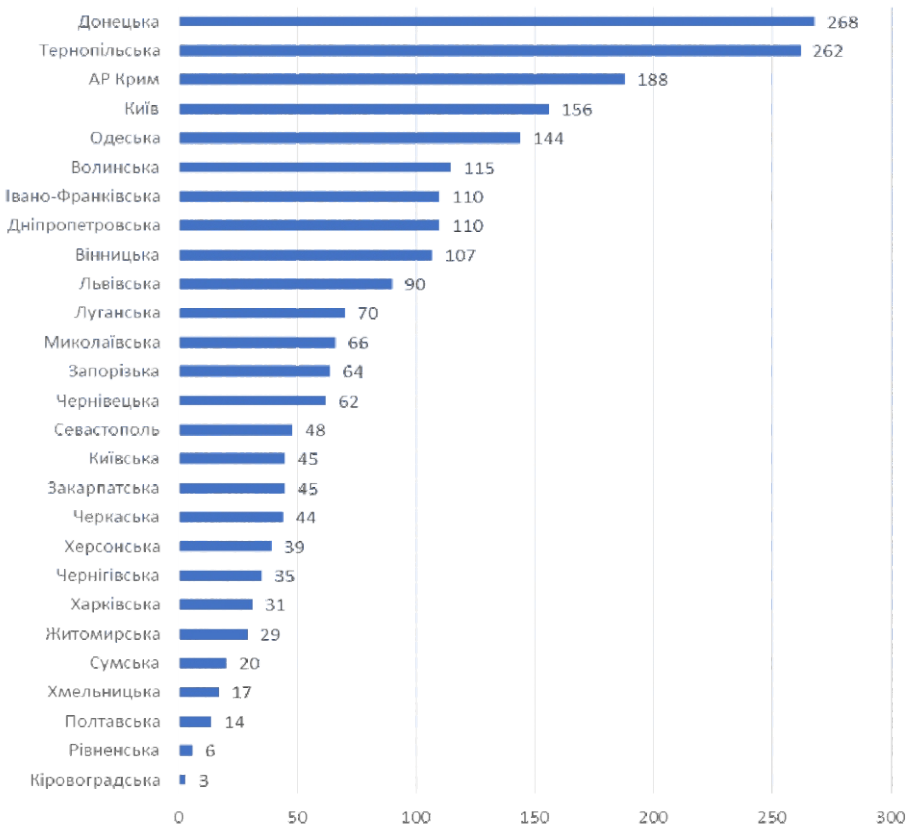
Варто відзначити, що впродовж 1990-х років органи самоорганізації населення не користувалися особливою популярністю в українських громадах. Загалом за період 1991-2000 років в Україні було зареєстровано **76** ОСН. Більшість із них була створена у Донецькій області (**42**), зокрема в Горлівці. Ще 8 ОСН були створені в Луганській області, по **5** – у Львівській та Чернівецькій областях, **4** – у Івано-Франківській, по **3** – в Київській та Харківській, по **2** – Хмельницькій і Дніпропетровській областях, по **1** – в Житомирській та АР Крим. У половині ж регіонів України в цей період не було створено жодного органу самоорганізації населення зі статусом юридичної особи.

КІЛЬКІСТЬ СТВОРЕНИХ ОСН У 1989-2021 РОКАХ

У наступне десятиліття (2011-2020 роки) було зареєстровано вже менше органів самоорганізації населення – **810**; найбільше – в Тернопільській області, Києві та в Одеській області. Причому впродовж цього десятиліття загалом простежувався тренд до щорічного зменшення кількості створюваних ОСН, який щоправда змінився в 2021 році, коли кількість нових ОСН помітно зросла. Можливо, це було пов'язано з тим, що в 2020 році завершився процес об'єднання громад та пройшли чергові місцеві вибори, після чого в деяких громадах жителі почали відчувати, що їх інтереси представлені недостатньо, та шукати альтернативні способи їх захисту.

КІЛЬКІСТЬ ОСН В РОЗРІЗІ РЕГІОНІВ
1989-2021 рр.

У цілому ж за весь період із 1989 року найбільша кількість ОСН зі статусом юридичної особи зафіксована в Донецькій і Тернопільській областях, АР Крим, Києві та Одеській області; найменша – у Кіровоградській, Рівненській і Полтавській областях.

Станом на кінець 2021 року, із **2188** внесених до реєстру органів самоорганізації населення **383** ОСН припинили свою діяльність, перебувають у стані припинення або ж їх реєстрацію було скасовано, що складає близько **18%** від загальної кількості зареєстрованих із 1989 року ОСН.

Поточний стан органів самоорганізації населення
2021 рік

Найбільша кількість ОСН, що припинили діяльність або ж перебувають у стані її припинення, зафіксована у Криму (**45**), Івано-Франківській (**32**), Дніпропетровській (**31**), Волинській (**28**) та Вінницькій областях (**26**).

Аналіз даних ЄДР показав, що державні реєстратори та інші суб'єкти, що вчиняють реєстраційні дії, часто не розуміють специфіки та природи органів самоорганізації населення. Так, перелік видів економічної діяльності, що присвоюються ОСН, є вкрай різноманітним: від державного управління загального характеру до морського рибальства. Загалом аналітичною групою було нараховано 50 різноманітних КВЕД, які зустрічаються у зареєстрованих органів самоорганізації населення.

НАЙБІЛЬШ ПОШИРЕНІ КВЕД СЕРЕД ОСН УКРАЇНИ

КВЕД	КІЛЬКІСТЬ ОСН
84.11. Державне управління загального характеру	584
94.99. Діяльність інших громадських організацій, н.в.і.у.	560
81.10. Комплексне обслуговування об'єктів	329
91.33.0. Діяльність громадських організацій, н. в. і. г.	179
75.11.4. Управління на рівні районів, міст, районів у містах	161
68.32. Управління нерухомим майном за винагороду або на основі контракту	86
75.11.5. Управління на рівні сіл та селищ	47
75.24.1. Діяльність з охорони громадського порядку та безпеки	46

Доцільно також звернути увагу на назви ОСН, що зустрічаються в Єдиному державному реєстрі. За ними, наприклад, можна судити, на якому територіальному рівні діє той чи інший комітет. Однак законодавство жодним чином не регламентує назву ОСН, тому в багатьох із них цей територіальний рівень не вказаний. Як наслідок, оцінити, які комітети є більш або менш поширеними в Україні, неможливо.

Крім того, судячи з назв, можна припустити, що чимало ОСН створювалися для реалізації окремих проєктів чи ініціатив. Наприклад, як «Міжсільський комітет по газифікації «Дністер», «Сільський комітет з телефонізації с. Хлівище», «Сільський комітет по газифікації села Звенячин» та ін.

Зустрічаються поодинокі випадки, коли юрособи, засновані в інших організаційно-правових формах, використовують у своїй назві словосполучення «орган самоорганізації населення», або ж навпаки, юрособи, що мали би бути зареєстровані в інших організаційно-правових формах, тим не менш, зареєстровані як ОСН. Так, у Чернівецькій області «Сторожинецьке міське громадське товариство з обмеженою відповідальністю «Надія» було зареєстроване як ОСН з основним видом діяльності «Виконання земляних робіт». А в Коблево, що на Миколаївщині, як орган самоорганізації населення зареєстрована Установа «Агенція місцевого розвитку Коблівської сільської ради».

Достатньо поширеною також є практика, коли ОСН створювалися для підтримки правопорядку на певній території громади. Як правило, вони зареєстровані з КВЕД «Діяльність у сфері охорони громадського порядку та безпеки».

Таких загалом **46 ОСН**, найбільше у Львівській, Рівненській та Житомирській областях.

Також 20 ОСН, швидше за все, створювалися з метою реалізації проєктів будівництва об'єктів інфраструктури. Вони працюють із КВЕД «Будівництво інших споруд, н.в.і.у.», «Будівництво доріг і автострад», «Будівництво житлових і нежитлових будівель», «Будівництво трубопроводів», «Будівництво водних споруд». Частими є випадки, коли ОСН створювалися з метою виконання різноманітних робіт у сфері житлово-комунального господарства, таких як вивезення сміття, проведення газогонів робіт, збирання, водопостачання та водовідведення. Усього 52 ОСН були зареєстровані з відповідними КВЕД.

Серед узагалі невластивих органам самоорганізації населення КВЕД, які, тим не менш, зустрічаються в їхніх реєстраційних даних, можна віднести такі:

- Будівництво місцевих трубопроводів, ліній зв'язку та енергопостачання
- Знесення
- Монтаж водопровідних мереж, систем опалення та кондиціонування
- Виконання земляних робіт
- Інші види оптової торгівлі
- Регулювання у сферах охорони здоров'я, освіти, культури та інших соціальних сферах, крім обов'язкового соціального страхування
- Діяльність у сфері права
- Діяльність зв'язку
- Діяльність професійних громадських організацій
- Передача електроенергії
- Газопровідні роботи
- Будівництво трубопроводів
- Вирощування ягід, горіхів, інших плодкових дерев і чагарників
- Надання інших індивідуальних послуг
- Діяльність екстериторіальних організацій і органів
- Проведення розслідувань та забезпечення безпеки
- Монтаж металевих конструкцій
- Інші види оптової торгівлі

Не менш цікавим видається аналіз внесених до реєстру даних про керівні органи ОСН. Справа в тому, що цей аспект законодавством теж не регулюється, в той час як сам ОСН якраз і є органом, що приймає рішення. Водночас приймають рішення і збори (конференції) жителів території діяльності ОСН, а в складі самого ОСН є керівник, який його очолює.

Проведений аналіз ЄДР засвідчив, що в 47% випадків вищим керівним органом ОСН визначені збори (конференції) жителів території його діяльності. В решті випадків застосовується вельми широке коло понять, подекуди навіть сумнівних із точки зору законодавства: «голова ОСН», «голова комітету», «директор», «дирекція», «з'їзд», «загальне віче, рада», «засідання виконавчого комітету», «засідання, голова комітету», «засідання, голова будинкового комітету», «засновник», «засновники», «засновники комітету», «керівний склад ОСН», «керівник», «комітет», «правління», «члени комітету», «члени органу самоорганізації населення, керівник (директор)».

Тобто, в цьому питанні явно бракує правової визначеності, тож в підсумку і в ЄДР панує хаос. Це є ще одним аргументом на користь того, що при реформуванні ОСН питанням їх легалізації необхідно приділити особливу увагу, в тому числі й через внесення змін до законодавства у сфері реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань.

ДОБРІ ПРАКТИКИ ДІЯЛЬНОСТІ ОСН

Добрі практики діяльності ОСН

Попри проблемне законодавство та відсутність цілісної публічної політики сприяння розвитку територіальної самоорганізації населення, ОСН в Україні все-таки функціонують і навіть мають цікаві, показові результати своєї діяльності. Нижче проаналізуємо деякі приклади громад, де ОСН функціонують особливо успішно.

Київ

Київ – велике місто, де органи самоорганізації населення активно розвивалися та вже давно стали важливим механізмом зв'язку місцевої влади з жителями. У столиці завжди йшла інтенсивна забудова, і це стало одним із каталізаторів розвитку ОСН: з одного боку, вони виникали задля протидії незаконним або небажаним будівництвам; з іншого, деякі забудовники теж не гребували тим, щоби використовувати ОСН у власних інтересах.

Станом на 2023 рік у місті налічується 283 ОСН зі статусом юридичної особи, серед яких 178 будинкових, 72 мікрорайонних, 17 вуличних та 16 квартальних комітетів. У 2013 році створена Громадська спілка «Асоціація органів самоорганізації населення міста Києва», яка намагається просувати спільні інтереси ОСН та надає їм консультативну допомогу.

Одним із співзасновників Асоціації був ОСН «Комітет мікрорайону «Березняки-Тельбін», що діє з 2003 року та охоплює своєю діяльністю територію із близько 23 тис. жителів. Як і багато столичних ОСН, він опікується благоустроєм, організовує суботники, доглядає за зеленими зонами, займається очисткою та зарибненням водойм, проводить масові заходи, надає допомогу людям похилого віку. Проте є у Києві і більш специфічні проблеми, наприклад, як боротьба з незаконними забудовами. Так, у 2013 році жителі мікрорайону боролися проти спроби забудувати берег озера Тельбін чотирма тридцятиповерховими житловими будинками. Оскільки суди не допомагали, ОСН організував акції протесту, і жителі активно брали в них участь, аби не допустити знищення озера. На мітингах постійно були присутніми більше 300 людей. Така небайдужість привернула до себе увагу великої кількості людей і, завдяки розголосу в ЗМІ, забудовник не зміг надалі продовжувати свою незаконну діяльність.

Ще одним викликом для жителів столиці є громадська безпека. Це питання вдалося вирішити за допомогою проєкту «Безпечні Березняки», який діє протягом останніх 5 років. За цей час у мікрорайоні встановлено більше 100 камер, а також створено онлайн-платформу, де до початку війни кожен мешканець Березняків міг спостерігати, що відбувається на різних локаціях. «Ми

починали з 25 камер. Люди просили ще. Уклали угоди про співпрацю з Нацполіцією. Вони користуються цими камерами, і їх зйомки є доказами в суді», - розповідає Валерій Гуманенко, керівник ОСН. На його думку, це один із найважливіших проєктів, досвід якого може переймати вся Україна для покращення безпеки у своїх громадах. Завдяки проєкту вдалося не лише ефективніше розкривати злочини, але й зменшити кількість правопорушень, адже більшість місцевих знають про таку систему. Одного разу навіть врятували людину – довели її невинуватість в аварійній ситуації завдяки запису з камер.

Інший ОСН - «Комітет мікрорайону «Дачі Караваєві» - знаходиться у Солом'янському районі столиці та представляє інтереси жителів території з переважно приватною забудовою. Проблем у приватному секторі завжди вистачає, але сусіди все звикли вирішувати їх разом. Із 2012 року у вирішенні місцевих питань допомагає саме ОСН, який займається проведенням магістралі водовідведення, вивезенням сміття, проводить разом з патрульною поліцією рейди щодо виявлення порушників благоустрою та організовує конкурси з визначення найпривабливішої прибудинкової ділянки. Одним з останніх викликів була спроба побудувати багатопверховий будинок на території, що відведена для приватної забудови. Через ОСН жителі мікрорайону змогли привернути увагу влади до цього будівництва та відстояти свої інтереси.

Як і більшість ОСН Києва, «Комітет мікрорайону «Дачі Караваєві» бере участь у міських конкурсах проєктів та програм розвитку місцевого самоврядування та у «Громадському бюджеті». Але якщо зібраних голосів не вистачає для перемоги, намагаються втілити проєкт власними силами. Наприклад, у 2021 році аби привернути увагу міської та районної влади до понівеченого постаменту та проблеми благоустрою тополиної алеї, мешканці приватного сектору облаштували 5 дерев'яних квітників, якими самі опікуються та висаджують нові квіти.

Коли жителі мікрорайону почали активно користуватися соціальними мережами, керівниця ОСН Олена Папуша-Гурська організувала онлайн-приймальню. «Вона налічує близько 300 користувачів, які постійно зі мною на зв'язку. Цей кейс дав можливість, особливо під час локдаунів, мешканцям постійно бути зі мною на зв'язку, сповіщати про проблеми, отримувати консультації і знати, що ми робимо», - відзначає пані Олена.

У 2022 році київські ОСН активно долучилися до волонтерства: збирали гуманітарну допомогу для ВПО, виготовляли та передавали речі для військових, брали участь у патрулюванні районів і протидії диверсантам. У співпраці з Департаментом суспільних комунікації КМДА організували збір коштів і матеріалів, харчування літніх людей, облаштовували центри допомоги ВПО.

Одеса

Одеса була одним із перших міст України, де на початку 2000-х почали активно розвиватись органи самоорганізації населення. Цьому сприяло формування якісної місцевої нормативно-правової бази, а також політика тодішньої міської влади. Так, у місті була затверджена Програма розвитку органів самоорганізації населення, на реалізацію якої постійно виділяється фінансування, надаються приміщення та матеріально-технічне забезпечення для діяльності ОСН. Крім того, в міській раді діє ціле Управління з питань взаємодії з органами самоорганізації населення, основним завданням якого є координація їх діяльності та організація комунікації між ними та виконавчими органами міської ради. Також в міській програмі соціального замовлення та громадського бюджету внесли окремі розділи саме для ОСН, і впродовж останніх 11 років вони фінансуються. Врешті, Одеса – це громада в Україні, де окремим актом затверджений детальний порядок делегування ОСН повноважень органів місцевого самоврядування на основі договору.

Не менш важливою була й низова ініціатива. В ті часи громадські організації «Одеський інститут соціальних технологій» та «Лицем до лица», а згодом і ВГО «Асоціація сприяння самоорганізації населення», за підтримки Міжнародного фонду «Відродження», почали надавати методичну та інформаційну підтримку для ОСН: проводили тренінги, надавали консультації, друкували навчально-методичні матеріали. Все це стало частиною розвитку демократичних процедур та місцевого самоврядування в Одесі. Наразі в місті діють 47 ОСН, включаючи 44 комітети мікрорайонів та 3 квартальних комітети.

На думку голови ГО «Асоціація самоорганізації населення міста Одеса» Володимира Томашевського, ОСН має виражати інтереси жителів відповідної території, вирішувати питання місцевого значення та бути соціально-культурними центром мікрорайону. І деякими одеським ОСН це насправді вдалося.

В комітеті мікрорайону «Юго-Западный масив», де пан Володимир є керівником, організована системна робота. 200 будинків поділені на 49 дворових комітетів, куди входять представники з кожного будинку. Вони також входять до складу 7 комісій і структурних підрозділів ОСН. Таким чином, до всіх процесів задіяна велика кількість людей.

На базі ОСН створено центр соціальної допомоги вразливим групам населення: *«Коли ми лише починали працювати, зробили соціальне дослідження, які проблеми турбують населення нашого мікрорайону більш за все. Виявилось, що це побутові та соціальні питання. З питань ЖКГ можна співпрацювати з існуючими комунальними підприємствами. А соціальних служб на рівні мікрорайону немає. Чимало жителів потребують соціальної допомоги, але формально не мають на*

неї права. Тому вирішили створити громадський центр соціальної взаємодопомоги. Основа ідея: хтось має змогу допомогти, а хтось потребує допомоги».

Ще одним яскравим прикладом ефективної роботи органів самоорганізації населення в Одесі є комітет мікрорайону «Чубаївка». У 2016 році його очолила Марина Гальцова, яка прожила тут усе життя. Розповідає, що це не просто приватний сектор, а історичний район Одеси, де мешкали різні етнічні спільноти, ще до того як Одеса отримала статус «портофранко». Тому зараз вона горить своєю справою та прагне покращувати цей район, зберігати його історичну спадщину та створювати нове. «Тут живуть мої діти, мої онуки. Це мій район, моя Одеса» - каже вона. Протягом останніх років їй вдалося втілити багато ідей у життя.

У 2017 році ОСН почав реалізовувати проєкт «Соціально-медичний центр мікрорайону Чубаївка», який отримав фінансування в рамках громадського бюджету. В результаті мешканці мікрорайону отримали власну амбулаторію, створення якої набуло ще більшої актуальності під час пандемії коронавірусу, адже тут міг зробити щеплення від COVID-19 кожен охочий. У 2018 році ОСН відреставрував занедбаний сквер: нині там є фонтан, нові зелені насадження, тренажери, лавки та навіть казкові скульптури з дерева.

Багато зусиль комітету мікрорайону «Чубаївка» спрямовано на те, щоби бути справжнім центром комунікації та тяжіння для жителів мікрорайону. З цією метою біля будівлі ОСН створили зону для спорту й дозвілля: встановили дитячий майданчик та спортивні тренажери, облаштували лавочки, привели до ладу доріжки та клумби. Тепер вечорами тут завжди збирається багато людей: і дорослі, і діти.

На базі ОСН діє гурток для дітей з англійської мови, який веде місцева жителька. В рамках проєкту «Дозвілля для всієї родини» вдалося закупити меблі та мультимедійні матеріали. До повномасштабної фази війни тут завжди було весела і творча атмосфера: проводили конкурси дитячого малюнка, організовували міні-постанови англійською мовою, шили костюми, прикрашали ялинку на Новий рік. Не забували і про старше покоління. Наприклад, влаштовували для них творчі вечори, де люди спілкувалися, танцювали, читали власні вірші, співали – серед місцевих є навіть колишній соліст опери. Щомісяця купували літнім незможним людям квитки до театру. «Ми максимально робимо для незахищеного населення, щоб вони могли спілкуватися. Такі ОСН і мають бути, об'єднувати людей», - каже пані Марина.

На жаль, зараз влаштовувати такі заходи немає можливості. Замість костюмів для дітей, нині тут шиють плитоноски та плетуть сітки для військових. Проте ОСН має ще багато планів на майбутнє. Мріють створити інклюзивний центр для дітей, де можна було би займатись музикою, танцями та вчитися грі в шахи. Також шукають допомоги для реставрації однієї з так званих «бельгійських» зупинок, які є пам'ятками архітектури міського значення.

Вінницька міська громада

Особливістю міського простору Вінниці є її забудова, в якій багатоповерхові будинки поєднані з великим приватним сектором, у якому проживають близько 90 тис. мешканців, тобто приблизно чверть міста. Проте якщо багатоповерхівками насамперед опікуються ОСББ, то задля вирішення проблем приватного сектору жителі почали шукати альтернативні форми об'єднання. Так у місті з'явилися 20 квартальних комітетів, які зайнялися подоланням існуючих викликів. Наприклад, однією ключових проблем у Вінниці була відсутність каналізації у багатьох районах приватної забудови. Її системне вирішення якраз і стало можливим завдяки участі ОСН.

Одним із найбільш активних вінницьких ОСН є квартальний комітет «Вінниченко», заснований у 2008 році. *«Потреба у створенні ОСН була у зв'язку з тим, що надходило багато звернень, але не всі вони доходили до відповідного департаменту. Не було людини, яка би могла це питання вирішувати. На це потрібен час і відповідальність. Коли стало зрозуміло, що місто прагне змін і покращення, то створення ОСН було необхідним, аби зростати і ставати дійсно європейським містом»,* - розповідає Людмила Коваленко, голова квартального комітету. Вона працює в ОСН із 2016 року, і за цей час вдалося втілити багато задумів: заасфальтували 8 вулиць, зробили вуличне освітлення та вирішили найбільш актуальне питання – проклали ливневу каналізацію.

Головною складовою успішного розвитку самоорганізації у Вінниці є системний підхід до роботи. У 2007 році була створена міська Асоціація органів самоорганізації населення з метою захисту спільних інтересів ОСН та поглиблення співпраці між ними. Тоді ж була затверджена і перша міська цільова програма їх розвитку. Не менш важливим стала й передача повноважень органам самоорганізації населення та виділення коштів з міського бюджету на їх виконання та реалізацію проєктів ОСН. У Вінниці такі проєкти реалізуються на умовах співфінансування: 70% виділяються з бюджету міста, а 30% збирають жителі.

Щороку на виконання міської цільової програми виділяється близько 8 млн гривень. Ці кошти використовуються ощадливо і раціонально – на вирішення найбільш актуальних питань. Тендери із пошуку підрядників проводяться через систему Prozorro. Асоціація ОСН бере на себе організацію цих процесів. У її штаті є бухгалтер, кадровик, спеціалісти із закупівель, зі звернень громадян, із санітарного стану й екології. Разом це 8 людей, але їх робота замінює функцію трьох колишніх районних рад, де в кожній було по 20 працівників. Зараз прогрес вже явно видно в приватному секторі, оскільки проводиться велика кількість робіт з благоустрою: прибирання зелених зон та смітників, очищення та ремонт криниць, знесення аварійних дерев, поточний ремонт доріг – за цих 15 років багато чого зробили.

Важливість створення ОСН полягає ще й в тому, що це виконання бюджету «знизу догори». Виділені кошти розподіляються між квартальними комітетами, а мешканці збираються і вирішують на що вони ці кошти будуть витратити. Людям пояснюють, яка їх частка, і коли буде їхня черга. Наприкінці року на території діяльності кожного ОСН проводяться звітні конференції, аби жителі були обізнані про виконані роботи та витрачені кошти, адже це сприяє формуванню довіри та підтримки нових ініціатив.

«Коли ми почали з 2007 року робити 3 вулиці на рік, люди побачили, що це добре. Наступного року було 10 заявок, через рік уже 13, зараз вже 100. Кошти всі особистовувалися за призначенням. Є довіра до керівництва, є висока свідомість громадян, які хочуть жити сьогодні гарно, а не колись через 50 років», - розповідає Інна Вітенко, заступниця голови Асоціації органів самоорганізації населення м. Вінниці.

Міська влада також розуміє, що ОСН дають змогу заощадити її час: *«Ми бачимо зменшення кількості звернень, які надходили від приватного сектору, записів на особистий прийом до заступників, до міського голови, директорів департаментів. Тому що є багато питань, які можуть вирішуватися на рівні квартального комітету. Важлива ініціатива людей і бажання це зробити. Багато чого можна і без коштів зробити. Головне, що є таке об'єднання і люди знають куди їм звернутися. Вони не пишуть з будь-якого приводу до міського голови листа, а йдуть до голови квартального комітету. Тільки якщо голова не може вирішити це питання, тоді воно підіймається на рівень вище».*

З цим погоджується і Юрій Семенюк, директор департаменту комунального господарства та благоустрою, з яким постійно співпрацює Асоціація ОСН: *«Вони роблять консолідований збір інформації. Наприклад, щодо вуличного освітлення, дорожнього покриття тощо. Тобто, ми не реагуємо на звернення одного мешканця, який звертається і говорить, що біля моєї хати погано. А це вже узагальнена, цілісна, більш змістовна інформація, що дає змогу більш якісно працювати».*

Під час війни роботи із благоустрою дещо призупинилися, натомість волонтерський рух об'єднався навколо квартальних комітетів. Всі хотіли допомогти і щось проносили: консервацію, продовольчі набори, одяг. На базі квартальних комітетів були створені соціальні крамниці та волонтерські центри, розпочалась співпраця з більш масштабними волонтерськими організаціями. Було важливо, щоби допомога дійсно дійшла до тих, хто постраждав. Наприклад, після ракетного обстрілу Вінниці суттєвих пошкоджень зазнали 75 власників в приватному секторі. Міжнародними фондами було двічі надано по 80 ащиків гуманітарної допомоги, а голови квартальних комітетів підготували списки та розвозили її по адресатах. *«Ми знаємо, де людина дійсно потребує, і ці два скла, які вилетіли, – це будуть останні копійки, а де людина може сама собі поставити склопакет. Ми можемо правильно акумулювати ці кошти, правильно надати інформацію, правильно надати допомогу. Та голова квартального комітету, що обирається, вона знає людей, проживає на тій території багато років і має довіру від людей», - резюмує пані Інна.*

Балтська міська громада (Одеська область)

Перші органи самоорганізації населення з'явилися в Балтській громаді ще в 2012 році. Тоді Балта брала участь у спільному проєкті ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток орієнтований на громаду», в рамках якого у навколишніх селах були створені органи самоорганізації населення. Вони отримали гранти й почали облаштовувати об'єкти соціальної інфраструктури на територіях своєї діяльності: відремонтували дитячий садочок, установили водонапірну вежу, утеплити школу.

Нагода ще більше оцінити потенціал ОСН та їх роль у житті громади випала, коли розпочалася реформа місцевого самоврядування і територіальної організації влади. Балтська міська громада була однією з найбільших ОТГ першої хвилі об'єднання та охопила майже весь колишній район – загалом 28 населених пунктів із сукупним населенням майже 33 тисячі осіб. Відтак, одразу постало питання про належне представництво інтересів всіх жителів, особливо периферійних населених пунктів. І в цьому відношенні місцева влада взяла курс на розвиток низового активізму. *«Ми розуміли роль громадськості в цій ситуації. Будь-які наші рішення без них не будуть сприйматися. Відома формула: все, що зроблене без нас – не для нас»,* - згадує заступник Балтського міського голови Валерій Желіховський.

За кілька років громаді вдалося вибудувати унікальну розгалужену систему самоорганізації на місцях. Зараз не тільки кожне село має свій ОСН, але і в кожному мікрорайоні є свого роду «голова», який, своєю чергою, входить до складу відповідного ОСН. Тому якщо треба обговорити важливе питання для села, всі разом збираються, а потім діляться інформацією з жителями свого мікрорайону.

Міська влада також бере до уваги думку жителів громади. Наприклад, коли планують питання, пов'язані із соціально-економічним розвитком громади, це узгоджується з представниками органів самоорганізації населення: *«Ми їм кажемо, які є реальні суми, що надійшли від їхнього села, і вони для себе визначають пріоритети, що би вони хотіли робити, на що ці кошти важливіше витрати: тротуари, дитячі майданчики, розвиток соціальної сфери, охорони здоров'я»,* - розповідає Денис Черемуш, спеціаліст відділу розвитку громадянського суспільства.

Крім представництва інтересів, ОСН займаються ще багатьма питаннями та мають делеговані повноваження місцевої ради: благоустрій, питання опіки над соціально вразливими категоріями громадян, допомога дільничним інспекторам поліції, збереження культурних пам'яток та створення нових. Так, наприклад, в селі Андріяшівка на кладовищі є маленька капличка, на місці якої раніше була церква, знищена за часів радянської влади. Зусиллями людей та ОСН заклали фундамент, а після війни планують відбудувати цю церкву, адже це важливо для

для історичної пам'яті села. А в сусідньому селі Бендзари облаштували зону відпочинку з альтанками, мангалом та басейном. Допомогає староста і міська рада, але й жителі брали участь своїми силами і коштами, а зараз продовжують підтримувати там чистоту.

А ще в громаді є свої традиції. Щороку ОСН влаштовують конкурси на кращий благоустрій дворів, а міський голова нагороджує переможців. Це висвітлює міська газета, районне телебачення. Звичайно, що людям приємна така відзнака, тож всі намагаються прикрасити своє подвір'я, а значить і громаду.

З початком повномасштабної війни органи самоорганізації населення активно долучилися до волонтерської діяльності, ставши потужним помічником в цей час для міської ради: збирають допомогу, передають на фронт та постраждалим від війни громадам. За цей час передали вже більше 70 тон води для жителів Миколаєва. «Зараз одна мета у всіх – перемога наших хлопців. Печем рогалики, хліб, вертути, вареники, заморожуємо – все, що можна передати туди. І люди дуже багато допомагають, хто що може несе», - каже Світлана Кравченко, ОСН с. Андріяшівка. Крім того, від початку війни до громади прибуло багато внутрішньо переміщених осіб, які розселилися по селам. Це велике навантаження на старост, тож ОСН допомагають і в цьому питанні: моніторять кількість прибулих осіб, виявляють потреби.

Вознесенська міська громада (Миколаївська область)

У місті Вознесенську Миколаївської області зареєстровано 10 органів самоорганізації населення. Чимало для їх розвитку свого часу зробила Благодійна організація «Фонд громади Вознесенська», яка надавала гранти для громадського сектору, в тому числі й для ОСН, а також методичну допомогу в їх створенні, проводила навчання.

Вікторія Бельцер, яка була головою Фонду, а зараз є секретаркою міської ради, згадує: «Органи самоорганізації населення створювалися в різний час. Але основна мотивація мешканців була – покращити благоустрій та інфраструктуру свого мікрорайону. В певні моменти були грантові конкурси для підтримки ОСН, ми надавали кошти для їхніх мікропроектів. Спочатку це були дитячі майданчики, потім – проекти з освітленням, ремонтом доріг. Завдяки тому, що були активні жителі, які хотіли жити краще, вони використали цей інструмент, щоб досягти своєї мети».

Першим у громаді був ОСН «Перлина Гаю», створений ще у 2012 році, аби представляти інтереси одного з найвіддаленіших мікрорайонів міста. Через таку географічну специфіку мешканцям вистачало проблем. Але Роман Бебінюк, голова ОСН, наголошує, що такі виклики навіть об'єднують громаду: «В першу

чергу, потрібно об'єднатись. Одному-двом це важко. Найкраще – об'єднуватись навколо проблеми. За 10 років, я це Вам точно скажу». Дійсно, протягом цього часу вдалося покращити життя мікрорайону: встановили дитячий майданчик, домоглися проведення водогону, відстояли розширення кладовища, облаштували місцевий будинок культури.

Наступним кроком, що сприяв розвитку ОСН у Вознесенську, стало запровадження бюджету участі. Тоді в громаді утворилося ще декілька органів самоорганізації, одним з яких є ОСН «Південий». У 2018 році жінки з маленькими дітьми захотіли встановити дитячий майданчик. Тоді ж створили ОСН, аби взяти участь у конкурсі, а головою обрали Тетяну Чекаль. Вона одразу закликала мешканців почати самим покращувати простір навколо себе, а лише потім просити у місцевої влади фінансування: *«Будемо працювати, виходити на суботники, будемо здавати гроші. Кожен двір буде брати участь. Будемо косити траву, будемо казати, щоб пакували, а не викидали своє сміття, що ніхто більше горами не буде листя виносити і його палити, кожен буде дивитися за порядком на вулиці. Щоб було чисто і гарно. Ми тут живемо. А потім вже будемо ходити і просити у міської ради допомоги: щось місто дасть, а щось ми самі. І тоді буде якийсь толк».* Коли виграла конкурс у бюджеті участі, люди допомагали робити цей дитячий майданчик. Кожен двір додатково скинувся грошима – хто скільки міг, аби зробити огорожу і встановити «лежачого поліцейського» та забезпечити дітей, адже майданчик розташований неподалік від дороги. А відеокамеру встановили вже за рахунок міста.

Так жителі мікрорайону робили і надалі: не чекали, поки хто щось вирішить їх питання, а самі робили перший крок, співпрацюючи при цьому з міською радою. Наприклад, в мікрорайоні був дуже вузький провулок, яким у дощ чи сніг неможливо було ходити, дорогу розмивало. Вулиця скинулася грошима, найняли працівників, привезли пісок, а місто дало необхідне обладнання – так разом заасфальтували цей провулок.

Але головним надбанням від створення органів самоорганізації населення, на думку пані Тетяни, є навіть не покращення благоустрою, а створення згуртованої спільноти. *«Я пам'ятаю своє дитинство. Коли було свято, виносили столи, разом із сусідами. Один одного всі знали, кумували, дружили, спілкувались. У когось якась біда – збігалася вся вулиця. Чому ми стали такі? Закрилися у своїх воротах. Коли я стала головою ОСН, я захотіла це повернути. І коли ми встановили дитячий майданчик, ми встановили там стіл. Діти гуляли, а дорослі сиділи за столом. Багато сусідів зійшлося. Як буде наша перемога, ми на дитячому майданчику поставимо столи, і в нас туди зійдуться всі люди. Ми це вже обговорювали. Ми будемо всі святкувати».*

Наразі вся Вознесенська громада працює на перемогу, й органи самоорганізації населення не залишаються осторонь, координуючи зусилля з міською радою. Загрози до міста дуже близько, і певна його частина вже постраждала від

бойових дій. ОСН виявилися ефективними посередниками, адже їх голови завжди знають, хто опинився у найбільш скрутному становищі, де живуть люди вразливих категорій, в кого які потреби. Вони збирали запити від жителів, а міська рада надавала гуманітарну допомогу, ну а розвантажували і розвозили вже всі разом. Також ОСН допомагали жителям із подачею документів для відновлення пошкоджених будівель – консультували, направляли, проводили інформаційно-роз'яснювальну роботу. Зараз органи самоорганізації населення долучаються до робочої групи щодо розроблення плану відновлення громади: «Місто в нас невелике, ми один одного знаємо. Влада завжди запрошує на наради. Зараз готуються проєкти на відбудову нашого регіону. Запрошують представників ОСН, щоби теж брали активну участь», - розповідає голова ОСН «Болгарка», мікрорайону, який найбільше постраждав під-час активних бойових дій на Миколаївщині.

Добромильська міська громада (Львівська область)

У Добромильській громаді, в у с. Нове місто, активно працює орган самоорганізації населення «Горизонт». Історія його створення сягає ще 2011 року. Жителі села вирішили спробувати взяти участь в проєкті від ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду», де однією з умов була участь органів самоорганізації населення. Створенню сприяв і Західноукраїнський ресурсний центр: допоміг з реєстрацією, підготовкою установчих документів, плануванням роботи, надавав консультації. Активні жителі села їздили на навчання в інші громади, переймали досвід.

«На початку це було досить складно. Треба було якісь пріоритети для себе визначити, щоби над чимось працювати. І треба було в когось повчитися, як це робити. Діючий голова цим всім займався, допомагав у навчальних поїздках», - згадує Людмила Полюга, директорка школи у Новому місті, одна з співзасновниць ОСН. А також зазначає: «Для того, щоби створити ОСН, треба щоби був лідер, який готовий працювати на громаду, покращити економічний розвиток, який навколо себе зібрав би людей креативних, цікавих, вмотивованих, які хочуть щось змінити і покращити умови, в яких живе той чи інший населений пункт. Якщо людина не має мотивації, організація буде затухати. Крім ініціативи, має бути й фаховість, щоби розуміти, що саме робити і як це робити».

В результаті створення ОСН вдалося зробити вуличне освітлення. Оскільки проєкт проводився на умовах співфінансування, це дало змогу людям відчутти цінність свого внеску. «Кожнен дав якусь частинку коштів і зрозумів, що це не просто хтось прийшов і зробив вуличне освітлення, а є внесок тих людей, які проживають на тій території», - каже Ірина Бліда, керівниця ОСН.

На цьому діяльність не зупинилася, й ОСН почав успішно реалізовувати інші проекти. У громаді з'явилися обладнані дитячі та спортивні майданчики. Проводилося багато заходів по вивозу та сортуванню сміття, облаштуванню сміттєзвалища, адже це нагальне питання для багатьох громад. Ще однієї важливою ініціативою у сфері благоустрою став проєкт «Дійсно разом», який реалізовувався за підтримки Словацької агенції міжнародного розвитку. Завдяки йому вдалося провести капітальний ремонт дошкільного закладу «Струмочок» у Новому місті: повністю відновили будівлю, закупили обладнання, меблі, провели фасадні роботи із застосуванням енергозберігаючих технологій.

«Починався наш ОСН як проєкт у межах Програми розвитку з ООН. Але не очікували таких результатів, бо нині він великою мірою задає тон у вирішенні проблемних питань території. Це мене дуже тішить, бо це відповідає назві - орган самоорганізації населення», - каже заступниця Добромільського міського голови Тетяна Терлецька. І додає: «Коли під проєкт людям дали можливість зробити свій внесок для вирішення проблеми, побачивши результат, люди зрозуміли, що вони можуть бути рушійною силою в багатьох інших питаннях. Спершу це було в межах одного населеного пункту, згодом - на теренах всієї громади».

Дійсно, завдяки реформі місцевого самоврядування з'явилася можливість масштабувати діяльність ОСН «Горизонт» на всю громаду. Коли в 2015 році утворилася Новомиська об'єднана громада, перед жителями постали нові виклики, потрібно було вчитися жити в нових умовах. Тоді в рамках проєкту «Нові громади на карті Львівщини» проводились навчання щодо створення статуту та карти громади, туристичних карт, а ОСН займався організацією цих заходів, пошуком активних людей, створенням робочих груп, які втілювали ці завдання в життя.

Окрім покращення благоустрою, були і більш масштабні проекти, спрямовані на економічний розвиток та покращення туристичної привабливості громади. У 2017 році стартував проєкт «COWBOYку: Український дикий захід» у рамках ініціативи Європейського Союзу «Мери за економічне зростання». Одним із партнерів у реалізації проєкту став ОСН «Горизонт». У результаті в громаді розробили туристичні маршрути та брендуння, з'явилася тепличне господарство «Полуничні пагорби», фермерське господарство з виробництва сиру «Молочне ранчо» та пекарня. На цих підприємствах також проводяться майстер-класи для дітей.

«Чому це важливо? Бо територія наша є прикордонна, однак не мала розвитку. Наша задача була - зробити так, щоби більше людей почали працювати самі на себе, не виїжджали закордон на роботу. Ми не можемо конкурувати з Польщею по заробітних платах, але завданням було довести, що на своїй землі можна працювати і жити», - розповідає Тетяна Терлецька.

було довести, що на своїй землі можна працювати і жити», - розповідає Тетяна Терлецька.

Останні два роки з проєктами було складніше. Викликом для ОСН став спершу карантин, а згодом і повномасштабна війна. Але ОСН продовжує співпрацю з місцевою владою, працівниками шкіл, старостатами сіл та просто небайдужими жителями громади. Спільно організують збір гуманітарної допомоги відповідно до запитів, виготовляють маскувальні сітки, відправляють продукти харчування та медикаменти на фронт, проводять благодійні акції та ярмарки. «Багато членів ОСН були такими собі «мурашками»: привозили допомогу для ВПО, які прибули до громади. Тут ОСН відіграв провідну роль. Зараз організуються благодійні концерти, проводиться збір коштів». Тож приклад «Горизонту» доводить, що саме зараз органи самоорганізації населення можуть об'єднувати навколо себе людей та допомагати вже не лише своїй громаді, але і країні в цілому.

Шацька селищна громада (Волинська область)

«Поки війна, місцева демократія не на часі», - таку позицію часто можна почути зараз в Україні. Але в селі Мельники, що входить до складу Шацької громади, вирішили не зволікати і створили орган самоорганізації населення в червні 2022 року. На той момент у селі вже діяла громадська організація «Піщані береги», і багатьом спершу було складно зрозуміти, навіщо потрібен ОСН. Однак завдяки тренінгам і консультаціям, які провела ГО «Волинський Інститут Права», прийшло розуміння, що саме ОСН є тим об'єднанням, яке дозволить краще взаємодіяти з місцевою владою. А нові виклики, породжені війною, допомогли виявити місцевих лідерів та спонукали до роботи на благо свого села.

Головою новоствореного органу самоорганізації населення обрали місцеву жительку Руслану Сидорук, адже від початку повномасштабного вторгнення вона зуміла об'єднати навколо себе небайдужих односельчанок: *«Я мама двох дітей. Коли почалася війна, у кожного був шок, була тривога, не знали, що робити. Але я вирішила, що потрібно щось робити таким жінкам як я – об'єднати та відволікати їх».*

Руслана написала в сільську групу, і люди відгукнулися на її заклик. Близько 70 жінок щодня збиралися в місцевому будинку культури та плели до 15 маскувальних сіток. А потім взялися ліпити вареники та готувати «тушкованки» для передачі на фронт. *«Наробили 15000 вареників і 1500 банок. Все це відправляли хлопцям», - згадує Руслана.*

Не менш продуктивною виявилася і робота сільського комітету. За перше півріччя його існування вже зробили перші кроки для вирішення актуальних

питань. Наприклад, відремонтували дві дороги. Жителі села допомогли повикорчовувати зайві дерева, а селищна рада – засипати дороги гравієм. Переймаються тут і чистотою та порядком: прибирають парк та узбережжя славнозвісних місцевих озер. А ще встановили контейнери для роздільного збору сміття, в той час як члени сільського комітету провели роз'яснювальну роботу, щоби люди відповідально його сортували.

Не забули і про волонтерську діяльність. ОСН разом з ГО «Пісочні береги» для збору коштів на потреби ЗСУ організують різноманітні благодійні заходи: перегляди фільмів і мультфільмів під відкритим небом, спортивні турніри, ярмарки та концерти. Вдалося навіть зібрати кошти на автомобіль для односельчанина, який зараз знаходиться на передовій.

Ще одним успіхом представники сільського комітету вважають налагодження співпраці із владою. Тепер проблемні питання вирішуються набагато швидше, адже ОСН законно представляє інтереси всього села. Своєю чергою, влада йде на зустріч, коли бачить зацікавленість з боку громадян. *«Люди, які проживають в Мельниках, бачать, що їм на місці потрібно зробити, підкажуть. А ми їм надаємо те, що потрібно»*, - зауважує В'ячеслав Хомич, начальник комунальної установи «Муніципальний центр», у співпраці з якою ОСН реалізовує всі свої задуми із покращення благоустрою.

Тож за такий короткий проміжок часу жителі Мельників вже оцінили користь від створення ОСН. І нині можуть впевнено сказати, що розвиток територіальної самоорганізації у воєнний час не лише доречний, але і необхідний.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Проведене дослідження дозволяє зробити такі **висновки**:

1. Період найбільш інтенсивного створення ОСН в Україні, принаймні зі статусом юридичної особи, припадає на 2002-2012 роки, тобто на перше десятиліття після прийняття спеціального закону, який регулює їх діяльність. Надалі темпи створення нових ОСН помітно сповільнилися, й ані адміністративно-територіальна реформа, ані процеси децентралізації влади загалом їх не пришвидшили. Радше навпаки, поки тривало добровільне об'єднання громад, кількість нових ОСН із року в рік зменшувалася.

Приріст кількості нових ОСН спостерігався лише в 2021 році. Це може пов'язано з тим, що після завершення об'єднання громад адміністративним способом жителі багатьох із них відчували недостатнє представництво власних інтересів та почали шукати альтернативні механізми їх захисту. Проте це лише гіпотеза, яка потребує перевірки. Судити про які-небудь тренди поки зарано, адже для цього необхідно поспостерігати за динамікою в наступні роки.

Загалом же темпи створення органів самоорганізації населення в Україні були й залишаються повільними. За всі роки незалежності зареєстровано лише трохи більше 2 тис. ОСН зі статусом юрособи, що чітко вказує на те, що цей інститут належним чином не функціонує.

2. Із початком процесів децентралізації влади сформувалися сприятливі умови для внесення давно назрілих змін до законодавства про органи самоорганізації населення. Однак, попри неодноразову постановку відповідних завдань у документах державної політики, правове поле діяльності ОСН за вісім років так і не змінилося. Основна причина полягає у тому, що це питання, насправді, не було пріоритетним ані для центральної влади, ані для більшості органів місцевого самоврядування, а рушієм перетворень в цій сфері є лише громадянське суспільство.

3. Завдяки проведеним раніше науковим й аналітичним дослідженням було виявлено чимало недоліків і прогалини у правовому полі діяльності ОСН. Це дослідження дозволяє доповнити їх перелік низкою проблем у сфері реєстрації органів самоорганізації населення. Зокрема, це часта неможливість ідентифікації територіального рівня діяльності ОСН з його назви, правова невизначеність в питанні керівних органів ОСН та присвоєння їм невластивих видів економічної діяльності. Також є поодинокі випадки, коли юрособи, засновані в інших організаційно-правових формах, найменується органами самоорганізації населення або ж навпаки, юрособи, що мали би реєструватися в інших організаційно-правових формах, тим не менш, зареєстровані як ОСН.

4. В Україні значного поширення набула практика створення ОСН не для виконання передбачених законом завдань на постійній основі, а для реалізації конкретних проєктів. Причому створення таких ОСН відбувається як із власної ініціативи жителів, так і стимулюється окремими донорськими організаціями. На загал, така практика є радше негативною, оскільки не сприяє сталості ОСН як інституції, адже чимало з них можуть припинити діяльність по завершенню реалізації проєктів.

5. Спостерігаються виразні диспропорції між регіонами України щодо кількості зареєстрованих органів самоорганізації населення, при цьому жодні закономірності чи тенденції не простежуються. Це дозволяє припустити, що кількість ОСН в тому чи іншому регіоні залежить насамперед від наявності / відсутності в них громад, де органи самоорганізації населення активно розвиваються, та мало залежить від якихось особливостей самого регіону. Тобто, в цьому зв'язку ключове значення відіграє рівень громад, а не регіонів.

6. Попри несприятливе правове поле, загальний низький рівень інституціоналізації ОСН та брак послідовної державної політики щодо розвитку територіальної самоорганізації, в Україні, тим не менш, накопичено певний досвід успішного функціонування ОСН на рівні конкретних територіальних громад, причому це стосується як великих міст, так і невеликих сільських і селищних громад. Як правило, цей досвід зустрічається там, де місцева влада сформувала та провадить ефективну місцеву публічну політику щодо розвитку органів самоорганізації населення.

Ключовими елементами цієї місцевої публічної політики є:

- усвідомлення представниками місцевої влади цінності ОСН та їх корисності для системи муніципального управління;
- наявність у структурі виконавчих органів посадової особи або структурного підрозділу, що відповідає за взаємодію з ОСН та сприяння їх діяльності;
- цілеспрямована робота з жителями щодо просування ідей територіальної самоорганізації, а також реальна практична допомога при створенні ОСН (може реалізовуватися як владою, так і громадськими об'єднаннями);
- якісна локальна нормативно-правова база (місцеве положення про ОСН або порядок їх створення, діяльності чи припинення, порядок делегування повноважень тощо);
- місцева цільова програма щодо сприяння діяльності ОСН, її належне фінансування;
- інтеграція ОСН до інших цільових програм та механізмів громадської участі (соціальне замовлення, бюджет участі, місцеві конкурси громадських ініціатив тощо);

- належна комунікація місцевої влади з органами самоорганізації населення, їх долучення до прийняття рішень та важливих процесів у громаді;
- передача ОСН делегованих повноважень та ресурсів для їх здійснення;
- створення місцевих асоціацій органів самоорганізації населення (для великих громад).

Враховуючи все зазначене вище, можна висловити такі **рекомендації**:

1. Верховній Раді України треба якнайшвидше внести зміни до Закону України «Про органи самоорганізації населення», якими врешті усунути ті чисельні недоліки і прогалини, які існують у правовому полі. Основою для цього може бути урядовий проєкт Закону «Про внесення змін до Закону України «Про органи самоорганізації населення» щодо удосконалення порядку організації, діяльності та припинення органу самоорганізації населення» (реєстр. № 6319), який, за умови певного доопрацювання між читаннями, здатен вирішити всі існуючі проблеми. При доопрацюванні законопроекту варто особливу увагу приділити питанням легалізації ОСН з урахуванням описаної в записці правозастосовної практики.

2. Після внесення змін до законодавства, Мінінфраструктури обов'язково треба реалізувати захід на виконання Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2021-2026 роки із розроблення офіційних методичних рекомендацій щодо регулювання на місцевому рівні питань створення, діяльності та припинення органів самоорганізації населення. Надалі підтримувати методичні рекомендації в актуальному стані та сприяти їх поширенню серед органів місцевого самоврядування України.

3. Міністерству юстиції України варто розробити окремі роз'яснення / методичні рекомендації з питань легалізації органів самоорганізації населення, які довести до суб'єктів, що здійснюють відповідні реєстраційні дії (державні реєстратори, ОМС, нотаріуси) з тим, аби надалі мінімізувати різне правозастосування в цій сфері.

4. Органам місцевого самоврядування територіальних громад – розробити і надалі реалізовувати заходи місцевої публічної політики, спрямовані на сприяння становленню та розвитку органів самоорганізації населення. Зокрема, насамперед:

- розробити та затвердити місцеве положення про органи самоорганізації населення, в якому, в межах закону, врегулювати питання створення, діяльності та припинення ОСН у відповідній громаді;
- покласти обов'язки щодо взаємодії з ОСН та сприяння їх становленню і розвитку на конкретний структурний підрозділ і/або посадову особу;

- цілеспрямовано проводити інформаційну роботу з жителями щодо можливостей і переваг створення ОСН, виявляти місцевих лідерів, здатних їх очолювати, та працювати з ними;
- розробити та затвердити типове положення органу самоорганізації населення задля спрощення для ініціативних груп процесу підготовки установчих документів;
- надавати всебічну допомогу ініціативним групам у процесі створення ОСН.

У разі, якщо певні органи самоорганізації населення у громаді вже створені, вдаватися також до наступних заходів місцевої публічної політики:

- розробити та затвердити місцеву цільову програму щодо сприяння діяльності ОСН, забезпечити її належне фінансування;
- долучати ОСН до інших місцевих цільових програм, а також інтегрувати їх в інші механізми громадської участі за їх наявності (наприклад, соціальне замовлення, бюджет участі, місцеві конкурси громадських ініціатив тощо);
- в реалізації проєктів та ініціатив ОСН максимально спиратися на принцип співфінансування, що сприятиме формуванню відповідального ставлення до результатів;
- налагодити взаємодію між ОСН і старостами, а також періодично комунікувати з представниками ОСН на рівні керівництва громади;
- долучати ОСН до прийняття рішень, які стосуються території їх діяльності, а також, по можливості, до реалізації тих проєктів, які виконуються місцевими радами за підтримки міжнародних донорів;
- розробити та затвердити порядок делегування ОСН повноважень місцевої ради, який має містити чіткий механізм передачі повноважень, гарантії забезпечення делегованих повноважень необхідними ресурсами, а також критерії спроможності ОСН взяти на себе відповідні повноваження;
- наділяти ОСН делегованими повноваженнями поступово, наприклад, починаючи зі сфери благоустрою, і далі розширювати їх коло лише за умови належного виконання вже переданих функцій.
- вносити в діяльність ОСН та відносини між ними елементи конкуренції й змагальності.

5. Громадам варто уникати практики створення ОСН для реалізації конкретних проєктів, враховуючи що їх створення і припинення є складним, ресурсоємним процесом, а деякі аспекти діяльності належним чином не врегульовані.

Натомість, для проєктної роботи в громадах краще підійдуть такі інституції як фонди громад та місцеві агенції розвитку, незалежно від їх організаційно-правової форми.

6. Донорським структурам рекомендується не стимулювати умовами конкурсів створення ОСН під конкретні проєкти, однак при цьому обов'язково розглядати органи самоорганізації населення як потенційних аплікантів на гранти та передбачати це у власних політиках технічних завданнях і конкурсних оголошеннях.

Ця публікація підготовлена за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження» в межах проекту «Децентралізація = самоорганізація: переосмислення місця ООН у системі місцевого самоврядування». Зміст публікації є винятковою відповідальністю виконавців проекту і не обов'язково відображає погляди Міжнародного фонду «Відродження».

АСОЦІАЦІЯ СПРИЯННЯ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ

Створена у 2006 році, Асоціація об'єднує та підтримує тих, хто прагне спільно діяти, аби покращувати своє життя і життя громади.

Стратегічні напрямки діяльності:

1. **Вплив на органи влади** для демократизації та підвищення соціальної ефективності їхньої діяльності.
2. Вироблення та поширення у суспільстві ідей:
 - самоорганізації,
 - належного врядування,
 - соціального партнерства та взаємодопомоги,
 - становлення громадянського суспільства.
3. Сприяння створенню умов для діяльності **неурядових організацій**, органів самоорганізації населення, місцевих ініціативних груп, волонтерів.